

ми. На цій підставі запропоновано авторську концепцію побудови механізму конституціоналізації правового порядку, який містить нормативну, функціональну та інструментальну складові.

Монографія містить добротний аналіз інструментарію забезпечення правових інтересів людини і громадянина. На цій основі автор небезпідставно зауважує, що особлива роль права у формуванні правового порядку пояснюється його соціально-психологічними функціями: оцінки (суб'єктивне право) та опису (об'єктивне право). Суб'єктивне право людини робить її спроможною дати власну оцінку суспільним явищам з позиції «справедливо – несправедливо». Об'єктивне право уможливає відображення у нормативно-правових актах суспільної практики та закріплення правових засобів досягнення порядку в суспільстві. Відповідно, порядок суспільного життя, що гарантує цивілізовані умови існування та розвитку індивідів, соціальних груп, суспільства в цілому, не може бути створений і постійно діючим без належної участі держави, яка коректно та ефективно використовує для регулювання соціальних процесів арсенал правових засобів та методів. З іншого боку, в монографії доводиться, що правова реальність є органічно імплементованою в загальний, єдиний, нормативно-ціннісний континуум «соціальність-культура». Тому, як соціальне явище, в об'єктивній формі право існує у правових відносинах і соціальних інститутах, у суб'єктивній формі – у правосвідомості, що обслуговує правове життя. З огляду на це, авторка розглядає правопорядок як явище, що втілює в собі як соціальні, так і політико-правові аспекти, розглядаючи дану категорію одночасно в контексті соціокультурної та нормативної парадигм. Це, як вважає Т. С. Подорожна, уможливає розуміння складних динамічних процесів, які нині відбуваються в українському суспільстві і державно-правовій сфері.

Утім, окремі положення цієї праці викликають певні зауваження, що, тим не менш, не змінює в цілому її позитивну оцінку. Так, може скластися враження, що авторка монографії сповідує віру в «лінійність» впливу конституції на процеси правового впорядкування суспільної життєдіяльності. Така ідеалізація Основного Закону є досить поширеною, особливо в новаторських дослідженнях, проте з огляду на посилення нестійкості правової сфери й упорядкованості суспільного життя навіть у країнах, які вважалися «цитаделями» сучасного правового порядку, є підстави сумніватися в можливості впровадження «науково обґрунтованих механізмів автоматичного (виділено мною – А.К.) екстраполявання конституційно-правового знання у зміст правових норм» (с. 6).

Вельми дискусійним є твердження авторки монографії про те, що практика Конституційного Суду України є правовою основою для вироблення механізмів конституціоналізації. Попри велику значущість зазначеного фактора конституціоналізації, його «правовою основою» у широкому сенсі все ж слід визнати всю систему вітчизняного конституціоналізму важливою, але не єдиною ланкою якою є практика Конституційного Суду.

Наостанок маємо констатувати доволі непересічний факт у вітчизняній доктринальній юриспруденції – видання ще однієї наукової монографії, присвяченої проблематиці правового порядку. За роки незалежності кількість праць такого масштабу з цієї тематики не вийшла за рамки кількості пальців однієї руки, що неспівставно мало порівняно з актуальністю і значущістю проблематики сучасного правового порядку для українського суспільства. То ж є всі підстави привітати Т. С. Подорожну з вагомим внеском у вітчизняну теоретичну юриспруденцію.

<sup>1</sup> Конституции государств Европейского Союза / Под общей ред. Л. А. Окунькова. – М.: Издательская группа ИНФРА . М. – НОРМА, 1997. – С. 14.

## А. В. КОФАНОВ

*Андрій Віталійович Кофанов, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістичних експертиз Навчально-наукового інституту №2 Національної академії внутрішніх справ*

### СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В ХХІ СТОЛІТТІ\*

Колективом Київського університету права НАН України спільно зі співробітниками Київського обласного Науково-дослідного експертно-кримінального центру МВС України нещодавно підготовлено та опубліковано фахове фундаментальне монографічне дослідження «Експертна служба України: історіографія, джерелознавство, методологія, праксеологія», в якому всебічно досліджується концептуальні засади науково-методичного і криміналістичного забезпечення судово-експертних досліджень в Україні: історія, теорія, методологія, практика.

Підготовлене монографічне дослідження зумовлено потребами експертної, слідчої і судової практики, оскільки третє тисячоліття характеризується докорінними реформаційними змінами в культурному, соціально-

© А. В. Кофанов, 2016

\* Рецензія на кн.: Біленчук П. Д., Стрілець Г. О., Шульга О. О. Експертна служба України: історіографія, джерелознавство, методологія, праксеологія. Монографія / П. Д. Біленчук, Г. О. Стрілець, О. О. Шульга. – К.: Міжнародна агенція «БІЗОН», 2016. – 288 с.

економічному й політичному житті нашого суспільства. Очевидно, що процес відродження України як сильної, правової і незалежної держави пов'язаний із подоланням чималих труднощів, різного роду загроз, ризиків і небезпек. Зокрема, суттєві перешкоди діяльності держави й нормального суспільного життя створюють військові дії та злочинність, яка багаторазово зросла за останні роки. Доктринальні засади запобігання, протидії та розслідування злочинів виступають одним із серйозних завдань, що стоять перед народом України, урядом та його правоохоронними органами. Вирішення цього завдання особливо є важливим сьогодні, так як злочинність набула організованих небезпечних форм. Водночас значно зростають засоби протидії розслідуванню злочинів з боку злочинного елемента. Не менш складні проблеми сьогодні спіткануть і процес судового провадження, у ході якого приймають кінцеві рішення щодо вчинених суспільно небезпечних діянь. У період становлення демократичного суспільства кардинальне зміцнення законності та правопорядку є однією з першочергових завдань держави. Очевидно, що вирішення цього завдання вимагає постійної та активної діяльності експертних установ, слідчих органів, прокурорського нагляду й суду. Загальновідомо, що ефективність вітчизняного правосуддя, судочинства та правопорядку багато в чому безпосередньо залежить від рівня застосування потенціалу новітніх знань в галузі судових експертиз, а також своєчасного їх проведення та досконалого використання. Володіючи спеціальними професійними знаннями, що представляють акумуляцію пристосованих для цілей пізнання та доказування фактів правопорушень досягнень науково-технічного прогресу, експерти здатні внести неоціненний внесок у діяльність із встановлення обставин розслідуваних злочинів.

М. Г. Щербаковський вважає, що судова експертиза – багатозначне поняття, яке в практичному плані означає судово-експертну діяльність, науковому – галузь знань, процесуальному – джерело доказів, у доказуванні – засіб доказування, гносеологічному – особливий вид дослідження, правозастосовному – процес та результати застосування спеціальних знань.

У рецензованій монографії вивчені й використані належні до її теми праці вчених у галузі філософії та загальної теорії права. Особливу увагу приділено роботам з криміналістики, кримінального процесу і теорії судової експертизи таких українських вчених та практичних працівників, як Л. Ю. Ароцкер, О. М. Бандурка, В. П. Бахін, Я. О. Береський, В. Д. Берназ, В. І. Бояров, Т. В. Будко, Т. В. Варфоломесва, А. Ф. Волобуєв, Л. М. Головченко, В. Г. Гончаренко, І. В. Гора, Г. Л. Грановський, Ю. М. Грошевий, М. В. Даньшин, А. В. Журавель, А. П. Закалюк, А. В. Іщенко, Н. С. Карпов, Н. В. Кісіль, Н. І. Клименко, В. А. Колесник, В. П. Колмаков, В. О. Коновалова, В. П. Крошко, М. В. Костицький, В. П. Корж, В. В. Лисенко, В. К. Лисиченко, В. Г. Лукашевич, Е. Д. Лук'янчиков, О. М. Моїсєєв, Г. М. Надгорний, В. В. Назаров, І. А. Петрова, І. В. Пиріг, Ю. О. Пілюков, І. В. Постіка, В. Д. Пчолкін, О. В. Рибальський, М. С. Романов, О. С. Саїнчин, М. В. Салтевський, М. Я. Сегай, В. В. Седнєв, Л. О. Сидоренко, Е. Б. Сімакова-Єфремян, З. М. Соколовський, Р. Л. Степанюк, В. М. Стратонов, В. В. Тищенко, І. Я. Фрідман, В. М. Чисніков, В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько, В. М. Шерстюк, О. О. Шульга, О. О. Юхно та ін. У різний час розв'язанню загальних проблем судових експертиз приділяли увагу зарубіжні правознавці: Т. В. Авер'янова, В. Д. Арсенєв, Р. С. Белкін, А. І. Вінберг, Г. А. Гросс, А. В. Дулов, Л. Г. Еджубов, О. О. Зайцева, О. М. Зінін, В. Я. Колдін, Ю. Г. Корухов, І. Ф. Крилов, Н. П. Майліс, Е. Б. Мельнікова, В. С. Митричев, Д. Я. Мирський, Ю. К. Орлов, А. Я. Паліашвілі, А. К. Педенчук, І. Л. Петрухін, О. Р. Росинська, Т. В. Сахнова, С. А. Смірнова, І. Н. Сорочотягін, В. І. Шиканов, О. Р. Шляхов, М. П. Яблоков та ін. Очевидно, що зазначені вчені-юристи зробили вагомий внесок у теорію судової експертизи, криміналістики та кримінально-процесуального права, вдосконалення чинного законодавства і практичної діяльності.

Водночас, як показують результати вивчення слідчої, судової та експертної практики, нині вимагають свого вирішення проблеми теоретичного, процесуального, тактичного, методичного, організаційного та праксеологічного характеру, що стосуються питань призначення, провадження і використання експертиз. Вважаємо, що слід погодитись з висновками українських вчених, що найважливішим методологічним принципом пізнання феномена судової експертизи є праксеологічний (діяльнісний) підхід, який у сучасних умовах все більш набуває міждисциплінарного, комплексного, системного характеру і означає, що розробляється фундаментальна теорія суто практичної діяльності. Тому в розробці методологічних засад судових експертиз та їх практичному використанні в цивільному, господарському, адміністративному і кримінальному провадженні авторами монографії використовувався системно-діяльнісний підхід, що забезпечив їх глибоке й різнобічне дослідження.

Вважаємо, що справедливою є думка М. Г. Щербаковського, який вважає, що розгляд історіографічних, методологічних і праксеологічних проблем проведення та використання судових експертиз актуально в теперішній час з декілька причин.

По-перше, в останні роки відбуваються суттєві зміни способів підготовки, вчинення і приховування злочинів, збільшується кількість тяжких та особливо тяжких злочинів, які досить ретельно готуються плануються й учиняються професійно підготовленими особами й організованими злочинними групами і організаціями. При вчиненні даних злочинів використовуються, як правило, сучасні досягнення науки й техніки (електронне обладнання), що ускладнює діяльність слідчого й вимагає від нього застосування в ході розслідування використання новітніх спеціальних знань, правильного розуміння сутності висновку експерта, відокремлення доказів даного виду від інших, а також порядок їх виявлення, збирання і оцінки. Звідси підвищується правове значення висновку експерта як джерела доказів у процесі доказування у цивільному, господарському, адміністративному і кримінальному провадженню.

По-друге, прийняття у 2012 р. нового Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України і його введення в дію докорінно змінило сутність вітчизняного кримінального судочинства, впровадивши

істотні корективи, як у основоположні його принципи, так і в нормативне регулювання судово-експертної діяльності. Новації даного закону стосуються прав учасників процесу, що реалізуються ними у зв'язку з проведенням експертизи; порядку залучення експерта; варіантів провадження експертиз на досудовому слідстві та судовому розгляді. Проголошений в КПК України принцип змагальності в частині проведення експертиз викликає утруднення у правозастосовній практиці в зв'язку з реальною відсутністю паритету між сторонами кримінального провадження. Очевидно, що перехід до змагального процесу вимагає узагальнення вже існуючої судової, слідчої та експертної практики й розробки конкретних рекомендацій щодо усунення прогалин та недоліків у сфері процесуального законодавства щодо судово-експертної діяльності.

По-третє, сучасні можливості використання судових експертиз постійно зростають. Відомо, що це відбувається як за рахунок появи нових кримінально-релевантних об'єктів, так і в результаті розробки нових засобів, методів і методик експертного дослідження. Сьогодні значно розширюються області застосування як вже існуючих судових експертиз, так і виникають нові їх роди та види. У зв'язку з цим підвищення ефективності результатів експертних досліджень в розслідуванні злочинів, інтеграція та диференціація наукових знань вимагає подальшого всебічного дослідження наукових основ судової експертології і судових експертиз, удосконалення наукового апарату експертознавства.

По-четверте, на тлі загального всебічного розвитку інституту судових експертиз, створення на основі положень науки криміналістики окремої міждисциплінарної наукової теорії – судової експертології, судово-експертна діяльність разом із тим, ще не знайшли адекватного наукового відображення як у криміналістичній техніці, тактиці, так і в методиці розслідування злочинів. У науковій, методичній та навчальній літературі з криміналістики тактика й методика проведення експертиз найчастіше обмежується тільки перерахування традиційних криміналістичних та деяких інших видів експертиз, деяких їх можливостей, а в методиках розслідування окремих видів злочинів наводиться простий типовий набір експертиз і перелік традиційних вирішуваних ними питань. Вважаємо, що історіографія, методологія, техніка, тактика і методика проведення судових експертиз, як різновиду слідчих (розшукових) дій, та реальні способи використання результатів експертного дослідження у цивільному, господарському, адміністративному і кримінальному провадженні потребують подальшої наукової розробки.

Ознайомлення з монографією свідчить, що все це спонукало авторів звернутися до розгляду категоріального апарату судової експертології, сучасних проблем проведення експертиз в умовах дії нового змагального кримінального процесу, втілення наукових положень у процесуальних нормах, тактики проведення експертиз з урахуванням експертних ситуацій, що виникають, використання результатів експертизи під час розслідування злочинів.

У першій частині рецензованої монографії «Судово-експертні дослідження в Україні: історія, теорія, методологія» висвітлюються витоки судово-експертних досліджень в Україні та методологічні засади судово-експертних досліджень в Україні.

У другій частині «Система судово-експертних установ в Україні: історія, сучасний стан та напрями удосконалення їх діяльності» аналізується генезис системи судово-експертних установ в Україні і перспективи їх удосконалення, розкривається поняття, види і особливості діяльності судово-експертних установ України та шляхи їх удосконалення, а також характеризується сучасна організаційна структура Експертної служби МВС України.

У третій частині «Судово-експертні дослідження у сфері інтелектуальної власності» системно сформульовані концептуальні засади науково-методичного забезпечення судово-експертних досліджень у сфері інтелектуальної власності: вітчизняний і світовий досвід, дається характеристика судово-експертних досліджень культурної спадщини, культурних цінностей та творів мистецтва, а також висвітлюються основні положення криміналістичного забезпечення мистецтвознавчих досліджень в Україні, дається їх системний аналіз.

Рецензована монографія містить теоретичні та практичні рекомендації, що можуть бути використані в нормотворчому процесі, правозастосовній діяльності слідчих, прокурорів, суддів, експертів та захисників під час підготовки та залучення експерта (доручення проведення експертизи), провадження експертного дослідження, оцінки та використання висновку експерта у кримінальному провадженні. Сформульовані в монографії матеріали та положення рекомендуються для використання в навчальному процесі в науковій діяльності юридичних вузів, а також з метою розробки навчальних програм, посібників, підручників з судової експертології, кримінального процесу та криміналістики.

Отже, монографічне дослідження «Експертна служба України» характеризується актуальністю, містить наукову новизну та практичну спрямованість, а тому, на наш погляд, ідеї, інновації, новітні розробки, які розглядаються в даній праці, доцільно використовувати в навчальному процесі, науковій роботі й практичній діяльності органів правосуддя, судочинства, правопорядку та правозахисних організацій.